

*Дем'яненко Валентина,
ст. викладач кафедри педагогіки і психології
Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка*

РЕАЛІЗАЦІЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТВОРІВ БОРИСА ГРІНЧЕНКА У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

В статті висвітлено особливості реалізації морально-етичного потенціалу творів Бориса Грінченка у процесі викладання педагогічних дисциплін. Розкрито значення проектної діяльності учнів початкової школи в становленні духовно розвиненої особистості. На прикладі навчального проекту показано алгоритм діяльності вчителя початкової школи щодо розкриття ціннісних смислів творів Бориса Грінченка для дітей.

Ключові слова: морально-етичний потенціал, мораль, цінності, проектна діяльність, твори Бориса Грінченка.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Поступ сучасної цивілізації до інтеграції в соціально-економічній і політичній сферах є відповіддю на виклики часу. Вплив глобальних мереж інформації, нанотехнологій, з одного боку, зумовлює перенесення традиційних цінностей на другий план суспільного розвитку, а з іншого – актуалізує проблему особистісних цінностей людини. Ідентифікація особистості зі спільнотою (громадянською, національною) потребує усвідомлення базових цінностей, а саме: добра, справедливості, поваги до людини.

Суперечливі тенденції розвитку сучасного українського суспільства пов'язані не лише із соціально-економічними і політичними чинниками, а й з тим, що загальноосвітня та вища школа усунулись від морально-етичної домінанти розвитку особистості.

Повернення до засвоєння культурних здобутків українського народу, сучасне прочитання творів, насамперед, тих діячів, які сповідували у своїй творчості одвічні людські цінності, розширює змістове поле підготовки майбутнього вчителя. У руслі професійної освіти вчителя початкової школи розглядаємо морально-етичний потенціал творів Бориса Грінченка.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Ретроспективний огляд теоретичних джерел з окресленої проблеми дає змогу зробити висновок про те, що на різних етапах розвитку шкільництва розглядалися різні аспекти морально-етичного виховання учнів. Однак, у професійній підготовці сучасного вчителя початкової школи ця проблема потребує переосмислення.

У контексті означеної проблематики сучасними є думки Василя Сухомлинського щодо морально-духовного становлення особистості, розкриття сутності виховання як «пізнання кожної дитини» [16, с. 179]. Послідовник гуманістичної педагогіки – Шалва Амонашвілі визнав дитиноцентризм. Його педагогічні ідеї ґрунтуються на цінності поваги до дитини й признання нею людських чеснот [1]. Гуманно-особистісна педагогіка Ш. Амонашвілі приймає класичну формулу: «дитина не тільки готується до життя, а вона вже живе» [2, с. 9].

Сучасні українські педагоги приділяють належну увагу різним аспектам морально-етичного становлення особистості. Іван Єрмаков розглядає цю проблему в контексті педагогіки життєтворчості. Він зазначає, що духовно-моральний потенціал людини (спільноти) зумовлюється етичними нормами, смисложиттєвими і духовними цінностями, життєвими стратегіями, цілями, переконаннями. Мова тут йде про єдність психологічних і життєтворчих аспектів у свідомості і життєздійсненні особистості, які виробляються з допомогою емоційно-вольових й інтелектуальних, життєтворчих механізмів і реалізуються в її світовідчутті, світогляді, життєвих і ціннісних орієнтаціях [6, с. 139].

На пріоритетності морально-духовної вихованості молоді особистості наголошує в своїх працях Іван Бех [3; 4]. Вирішення цієї проблеми він бачить в

особистісно зорієнтованому вихованні. На основі авторської теорії розкривається сутність виховного процесу як сходження особистості до морально-духовних цінностей. Особливу увагу вчений приділяє принципам втілення у виховний процес гуманістично спрямованої міжособистісної взаємодії педагога та вихованців, а також технологічним засадам її організації, наголошуючи на тому, що «духовні цінності, які увінчують виховний процес, – розумово-емоційні за своєю внутрішньою структурою утворення» [4, с. 2].

На необхідності позитивних змін у ставленні молодого покоління до духовних цінностей, навколишнього середовища наголошує Олександра Савченко, стверджуючи, що сьогоднішнє суспільство чекає від школи повної реалізації її виховного і розвивального потенціалу. Вона розкриває зміст і методику морально-етичного виховання молодших школярів [15].

Моральні цінності особистості в руслі сучасного виховного ідеалу розглядає Ганна Іванюк. Вона актуалізує увагу на важливості врахування домінуючих для особистості цінностей, врахуванні усвідомленої значущості моральних принципів, норм і можливості їх реалізації у майбутньому самотійному житті [7].

У «Психологічному словнику-довіднику» (авт. Ю. Приходько, В. Юрченко) поняття «цінність» визначається як «міждисциплінарна наукова категорія, що позначає об'єкти, властивості або ідеї, які мають значущість для людини, втілюють у собі ідеали та є для особистості еталоном потрібного, надають сенсу життю» [14, с. 209].

На нашу думку, заслуговує на увагу визначення сутності дефініції «мораль», дане Іваном Зязюном. Він розглядає мораль як «норми, принципи, правила поведінки людей, а також безпосередню людську поведінку (мотиви вчинків, результати діяльності), почуття, судження у людських стосунках» [11, с. 325].

Формулювання цілей статті. Розкрити технологію підготовки вчителя початкової школи до здійснення завдань морально-етичного виховання

молодших школярів у проектній діяльності та визначити доцільність використання з цією метою творів Бориса Грінченка для дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливо, щоб вчитель початкової школи (сьогоднішній студент) у процесі фахової підготовки засвоїв основні положення дитиноцентричної педагогіки. Це вимагає оновлення змісту та методів викладання курсів навчальних дисциплін у вищих навчальних закладах. Викладання «Основ педагогіки», «Теорії і методики виховання» потребує поєднання осмислених моральних цінностей у змісті та сучасних методах, технологіях, що ґрунтуються на діяльнісному підході, зокрема, віддаємо перевагу проектній технології.

Використання проектної технології з метою підготовки вчителя початкової школи до професійної діяльності можна простежити на прикладі розроблення студентами 3-го курсу напряду підготовки «Початкова освіта» (Іванченко Юлія, Ковальчук Вікторія, Тіга Наталія, Тимошенко Віталія) групового проекту на тему «Життєві цінності в творах Бориса Грінченка», який рекомендується для проведення в 3-4 класах початкової школи.

Реалізацію завдань проекту поділяємо на три етапи:

- етап цілепокладання, розроблення завдань і алгоритму виконання проекту;
- етап виконання індивідуальних та групових завдань;
- етап корекції виконаних завдань, педагогічна підтримка, консультування;
- презентація проекту, оцінка, аналіз, рефлексія.

Важливим є перший етап реалізації проекту. Тут педагог виступає як консультант, організатор, фасилітатор. Органічна взаємодія керівника проекту зі студентами сприяє розвитку їх самостійності, активності, ініціативи; вчить шанувати власну і працю колег по команді, краще розуміти один одного; розвивати комунікативну та організаторську компетентності. Важливим моментом першої фази проекту є вміння визначити найсильніші сторони в

оволодінні фаховою компетентністю кожного учасника проекту, бачити своє місце у спільній справі.

На цьому етапі студентами була проведена ретельна робота з педагогічними та літературними джерелами: опрацьовані художні твори Б. Грінченка для дітей [5], педагогічні праці Ш. Амонашвілі [1; 2], Г. Іванюк [7; 13], М. Красовицького [13], О. Матвієнко [8], В. Огнев'юка [9; 10], А. Погрібного [12] та інш.

У взаємодії зі студентами було визначено мету проекту: розкриття сутності понять «доброта», «милосердя», «людська гідність» на основі творів Бориса Грінченка для дітей; розвиток в учнів готовності до добродійності; стимулювання інтересу до творчості українського письменника. Продумано раціональне використання засобів виховного заходу: фотографії, твори Бориса Грінченка для дітей, ілюстрації до твору «Украла», SMART-дошка.

Для отримання позитивного результату надзвичайно важливо було продумати підготовчу роботу учнів до виховної години, а саме: самостійно прочитати оповідання Бориса Грінченка «Украла» і поміркувати над серією проблемних запитань:

1. Що таке милосердя?
2. Як співчувати і проявляти милосердя словом і ділом?
3. Які людські цінності виховує оповідання «Украла»?

Для проведення виховної години такого змісту дуже важливо викликати емоційний відгук учнів на сприймання матеріалу, з цією метою студентами було використано притчу про серце та продумано залучення школярів до її ілюстрування.

Притча про серце (за Ш. Амонашвілі): «Один мандрівник, який довгий час жив у пустелі, прийшов в одне село і став запитувати у кожного з його жителів:

– Чи маєте Ви серце?

Здивувалися люди такому запитанню:

– Для чого це потрібно знати тобі? Чому не запитуєш ти про те, які ми люди? Добрі чи злі? Чесні чи безчесні? Мудрі чи дурні?...

Мандрівник посміхнувся і відповів:

– Головне, щоб у людини було серце, тоді вона буде доброю, чесною, мудрою, бо серце – це початок всіх добродійностей».

Після розглядання ілюстрацій до оповідання Бориса Грінченка «Украла», школярам пропонується відповісти на запитання, що спонукають їх задуматись над головними подіями твору:

– Як ви гадаєте, чому Олександра вкрала хліб?

– Як ви оцінюєте поведінку Пріськи?

– Як зреагували однокласники на цю подію?

– Якою була поведінка вчителя під час конфлікту?

Для з'ясування причин, які спонукали головних героїв твору до таких дій в ситуації, що склалася, а також підведення дітей до розуміння сутності понять «доброта», «милосердя», «людська гідність», їм пропонується пригадати, в яких умовах зростали дівчатка, охарактеризувати їхню зовнішність та поведінку, використовуючи авторські характеристики.

Таке завдання діти можуть виконувати в творчих групах. Кожна з груп працює над окремим завданням. Після того, як групи прозвітували про виконану роботу, вчитель може продемонструвати її результати у вигляді схем на SMART-дошці, як це представлено на рис. 1, 2, 3, 4.

Рис. 1.

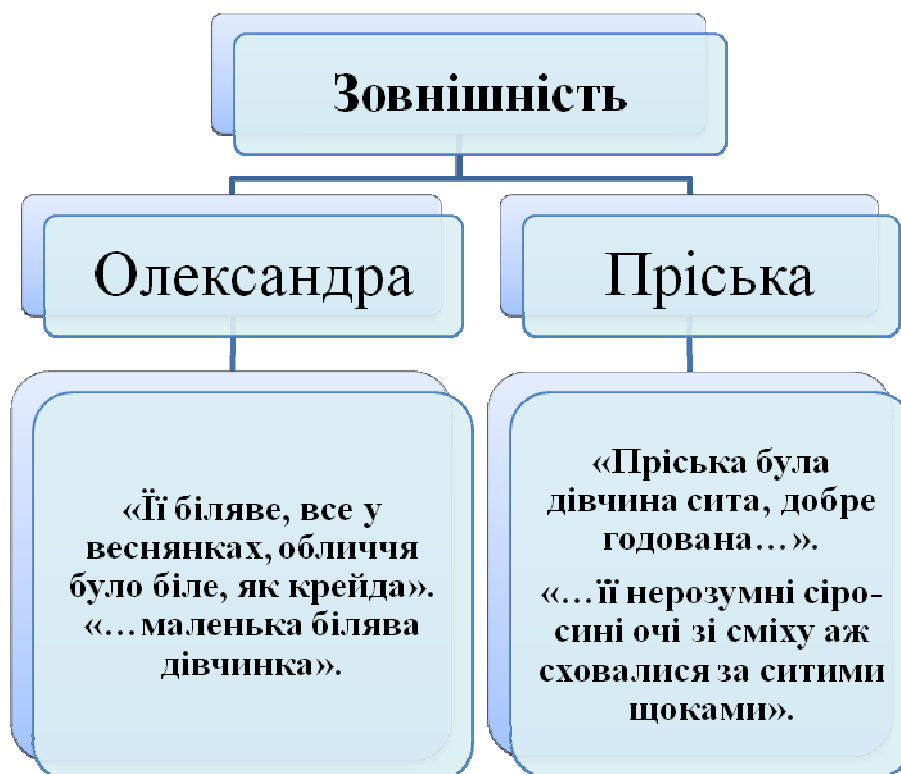

Рис. 2.

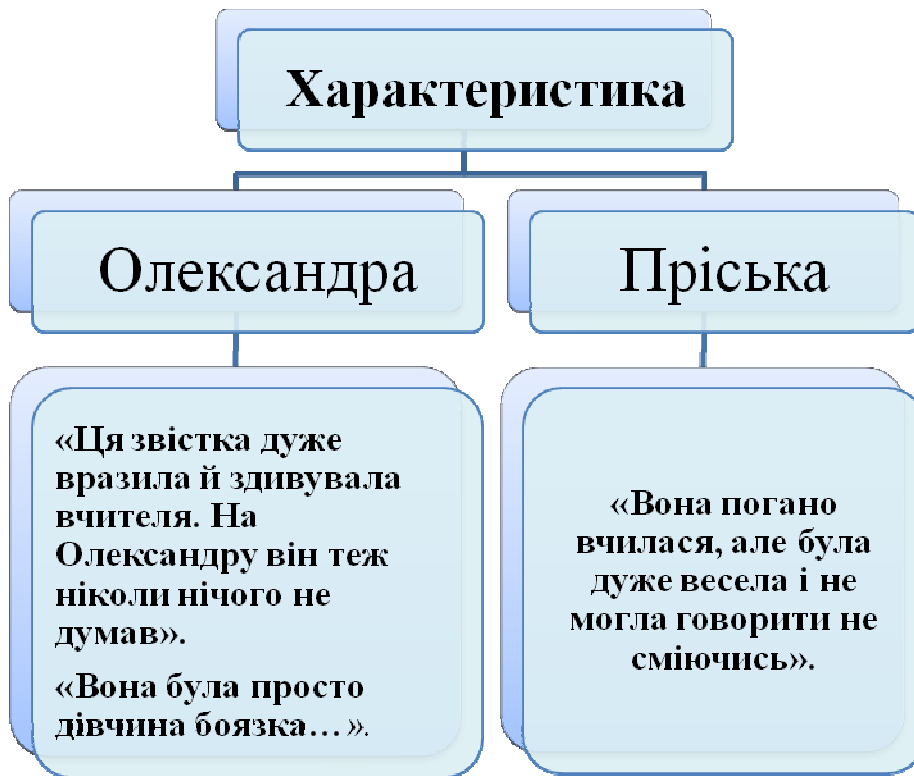

Рис. 3.

Рис. 4.

Щоб залучити учнів до роздумів щодо проявів людського милосердя у ставленні до людини, яка один раз оступилася, було поставлене проблемне запитання:

– Чи може стати чесною людина, яка одного разу оступилася у своєму житті?

З метою формування у дітей готовності до доброчинності дітям пропонується серія ігрових вправ: «Незакінчене речення», «Мої добрі справи», «Склади серце милосердної людини», «Павутинка добра».

Так, в ігровій вправі «Незакінчене речення» дітям потрібно продовжити речення, визначивши свою поведінку у запропонованих ситуаціях:

- Мама прийшла втомлена з роботи, і я...
- Маленький братик сумує, і я...
- Квітка у вазоні опустила листочки, і я...
- Друг захворів, і я...
- У сестрички не виходить задача, і я...
- Старенький дідусь підійшов до пішохідного переходу, і я...

Ігрова вправа «Склади серце милосердної людини» дасть можливість узагальнити знання дітей про поняття «милосердя». Діти відшуковують серед зроблених з паперу кольорових сердечок сердечка з назвами доброчинних якостей і розміщують їх на дошці (або обирають «сердечка з доброчинностями» на SMART-дошці), як це зображено на рис. 5.

Рис. 5.

В ігровій вправі «Павутинка добра» учитель звертається до школярів зі словами:

– Діти, давайте станемо у коло, візьмемося за руки, відчуємо тепло долонь, добро, яке випромінює кожен із нас, щирість і безпосередність. Пригадайте зроблені вами добрі вчинки. Передайте клубочок з нитками тому, хто зробив вам добро, тримаючи нитку в руках, щоб сплести павутинку доброти. І нехай павутинка, яка в нас вийде, стає ще більшою і міцнішою. А я вам бажаю, щоб у Вашому серці завжди жили любов, добро, справедливість, милосердя, повага, співчуття. Кожна людина потребує розуміння і допомоги у скрутний для неї час. Саме це хотів нам показати Борис Грінченко в своєму творі.

Діти разом із вчителем складають серце милосердної людини із обраних ними добродійностей, як це показано на рис. 6.

Рис. 6.

Висновки та результати дослідження, перспективи подальших розвідок у пропонованому напрямку. Таким чином, ми можемо стверджувати, що проектна діяльність має широкі можливості для реалізації завдань морально-етичного виховання молодших школярів. Однак і досі залишається недостатньо висвітленою проблема підготовки вчителів щодо виховання ціннісного ставлення до людини в учнів початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амонашвили Ш. А. Размышления о гуманной педагогике / Ш. А. Амонашвили. – М. : Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 1996. – 496 с.
2. Амонашвили Ш. А. Школа Жизни. Трактат о начальной ступени образования, основанного на принципах гуманно-личностной педагогики – Всеукраинская культурно-образовательная ассоциация Гуманной Педагогіки, Артемовский Центр Гуманной педагогіки / Ш. А. Амонашвили. – Донецк, 2013. – 129 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848с. : іл.

4. Бех І. Виховні приписи у становленні особистості / Іван Бех // Початкова школа. – 2014. – № 1. – С. 1-4.
5. Грінченко Б. Д. Зернятка : Для ст. шк. віку / [Упоряд. та передм. В. В. Яременка]; Худож. В. А. Євдокименко. – К. : Веселка, 1989. – 272 с. : іл.
6. Життєва компетентність особистості : від теорії до практики: Науково-методичний посібник / За ред. І. Г. Єрмакова. – Запоріжжя : Центріон, 2005. – 640 с.
7. Іванюк Г. Реалізація виховного ідеалу : спрямованість у майбутнє / Ганна Іванюк // Рідна школа. – 1999. – № 1. – С.12-15.
8. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів : теорія і технологія [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Матвієнко. – К. : Стилос, 2006. – 543 с.
9. Мрії, вистраждані життям...: до 145-ї річниці з дня народження Б. Д. Грінченка : кол. монографія (у двох част.) : Ч. 1. / В. О. Огнев'юк, Н. М. Гупан, Н. П. Дічек [та ін.] – К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. – 260 с.
10. Мрії, вистраждані життям...: до 145-ї річниці з дня народження Б. Д. Грінченка : кол. Монографія (у двох част.) : Ч. 2. / В. О. Огнев'юк, Н. М. Гупан, Н. П. Дічек [та ін.] – К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. – 168 с.
11. Педагогічний словник / За редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
12. Погрібний А. Г. Борис Грінченко : Нарис життя і творчості [Текст] / А. Г. Погрібний. – К. : Дніпро, 1988. – 268 с.
13. Практична педагогіка виховання : Посібник з теорії та методики виховання / За редакцією М. Ю. Красовицького; упорядник Г. І. Іванюк. – Київ – Івано-Франківськ : «Плай», 2000. – 218 с.
14. Приходько Ю. Психологічний словник-довідник : Навч. посіб. 2-ге вид. / Ю. Приходько, В. Юрченко. – К. : Каравела, 2014. – 344 с.

15. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : [посіб. для вчителів і методистів почат. навчання] / О. Я. Савченко. – 2-ге вид., доповн., переробл. – К. : Богданова А. М., 2009. – 226 с.
16. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям / Василь Сухомлинський. – К. : Акта, 2012. – 537 с.

В статье освещены особенности реализации морально-этического потенциала произведений Бориса Гринченко в процессе преподавания педагогических дисциплин. Раскрыто значение проектной деятельности учащихся начальной школы в становлении духовно развитой личности. На примере учебного проекта показан алгоритм деятельности учителя начальной школы по раскрытию ценностных смыслов произведений Бориса Гринченко для детей.

Ключевые слова: морально-этический потенциал, мораль, ценности, проектная деятельность, произведения Бориса Гринченко.

The article highlights the peculiarities of moral and ethical potential of Borys Grinchenko works in teaching the pedagogical subjects. The importance of the design of elementary school students in becoming spiritually developed personality disclosed. On the example of the training project is a flow chart of activities of elementary school teacher about disclosure of valuable meanings of Boris Grinchenko's works for children.

Key words: moral and ethical potential, morals, values, project activity, works of Borys Grinchenko.